

نگرش فلسفه - ۱۹

تألیف

اکبر قربانی

وحدت متعالی ادیان
بررسی و نقد نظریه‌ی فریتوف شوآن

نگارخانه
نشر نگاه معاصر

فهرست مطالب

۵ مقدمه
۹ فصل اول: زندگی و آثار فریتيوف شوان
۹ ۱-۱- زندگی نامه‌ی شوان
۱۳ ۲-۱- آثار شوان
۲۵ فصل دوم: مفاهیم اساسی در نظریه‌ی وحدت متعالی ادیان
۲۵ ۱-۱- دین
۲۶ ۱-۱-۱- نسبت دین و سنت
۲۹ ۲-۱-۱- منشأ الهی و فوق بشری دین
۳۵ ۲-۱- وحدت
۳۸ ۳-۱- متعالی
۴۱ فصل سوم: تعدد و وحدت ادیان و تبیین نظریه‌ی شوان
۴۲ ۱-۱- طبقه‌بندی ادیان
۴۲ ۲-۱- دیدگاه‌های رایج در باب نسبت ادیان
۴۵ ۱-۲-۱- انحصارگرایی
۴۹ ۲-۲-۱- کثرت‌گرایی
۵۶ ۳-۲-۱- شمول‌گرایی
۵۹ ۳-۲- تبیین نظریه‌ی شوان
۶۳ ۱-۳-۱- تمایز ظاهر و باطن دین

۸۳	۳-۳-۲- تمایز مطلق و نسبی
۹۰	۳-۳-۳- تمایز حقیقت و حضور
۹۵	فصل چهارم: تحلیل نظریه‌ی وحدت متعالی ادیان
۹۶	۱-۴- دیدگاه مابعدالطبیعی شوان
۱۰۵	۲-۴- مراتب واقعیت، هستی‌شناسی و خداشناسی
۱۱۸	۳-۴- معرفت‌شناسی
۱۱۸	۳-۴-۱- عقل کلی و شهود عقلانی
۱۲۴	۳-۴-۲- تمییز و تمرکز
۱۲۹	۳-۴-۳- شریعت و طریقت، دو سطح معرفتی
۱۳۸	۴-۴- انسان‌شناسی
۱۳۹	۴-۴-۱- تکثر و تنوع انسان‌ها
۱۴۷	۴-۴-۲- حاشیه‌ی بشری
۱۵۱	۴-۴-۳- اهل ظاهر و اهل باطن
۱۵۷	فصل پنجم: نقد نظریه‌ی وحدت متعالی ادیان
۱۵۷	۱-۵- نقد سنت‌گرایی
۱۶۲	۲-۵- نقد درونی نظریه‌ی شوان
۱۶۶	۳-۵- نقد بیرونی نظریه‌ی شوان
۱۹۹	جمع‌بندی و نتیجه‌گیری
۱۹۹	۱. تأثیر و تأثر متقابل زندگی و نظریه‌ی شوان
۲۰۰	۲. تحول معنوی انسان و دریافت وحدت متعالی ادیان
۲۰۰	۳. تمایز دیدگاه شوان از سایر دیدگاه‌ها
۲۰۱	۴. همراهی و همزیستی شریعت و طریقت در نظریه‌ی شوان
۲۰۱	۵. دین جاودان و تنوع ادیان: وحدت در کثرت و کثرت در وحدت
۲۰۲	۶. وحدت درونی ادیان در اندیشه‌ی عارفان مسلمان
۲۰۱	۷. موعودگرایی در پرتو نظریه‌ی وحدت متعالی ادیان
۲۰۵	سخن آخر
۲۰۶	☐ منابع
۲۱۳-۲۲۰	☐ نمایه‌ها

مقدمه

دین‌پژوهی، مجموعه‌ی مطالعاتی است که در باب دین انجام می‌شود و شامل رشته‌هایی از جمله الهیات، فلسفه‌ی دین، روان‌شناسی دین، جامعه‌شناسی دین، انسان‌شناسی دین و تاریخ ادیان است.

یکی از رشته‌های مربوط به این حوزه‌ی مطالعاتی و تحقیقاتی، دین‌پژوهی تطبیقی است که در واقع به بررسی مقایسه‌ای میان ادیان می‌پردازد. به بیان دیگر، موضوع دین‌پژوهی تطبیقی، بررسی اشتراکات و اختلافات ادیان در مبانی اعتقادی، آموزه‌ها و تعالیم، و نیز بررسی خاستگاه، تحول و رشد و روابط متقابل ادیان است. از این‌رو بحث نسبت ادیان، به طور خاص در دین‌پژوهی تطبیقی مورد بررسی قرار می‌گیرد، هرچند فلسفه‌ی دین و الهیات جدید نیز به این بحث پرداخته و دیدگاه‌هایی را در باب تنوع و نسبت ادیان مطرح ساخته‌اند. پرسش‌های اساسی در باب تنوع و نسبت ادیان از این قرار است که اولاً: آیا اعتقادات، مدعیات و گزاره‌های ادیان مختلف، به یکسان صادق و بهره‌مند از حقیقت است یا نه؟ و ثانیاً: آیا پیروان ادیان گوناگون به یکسان می‌توانند به هدایت و نجات دست یابند؟ و ثالثاً: دیدگاه پیروان یک دین در باب صدق و حقانیت اعتقادات ادیان دیگر و رستگاری پیروان آن ادیان، چگونه باید باشد؟

در پاسخ به این پرسش‌ها و پرسش‌هایی از این دست است که دیدگاه‌هایی همچون «انحصارگرایی»، «کثرت‌گرایی» و «شمول‌گرایی» شکل گرفته است. در این میان، سنت‌گرایان و در واقع طرفداران حکمت خالده، به پیروی از فریتیوف شوان، نظریه‌ی «وحدت متعالی ادیان» را پذیرفته‌اند.

نظر به اهمیت مکتب سنت‌گرایی، به عنوان یکی از مکاتب و جریان‌های فکری معاصر،

زندگی و اندیشه‌های فریتویف شوان به عنوان برجسته‌ترین شارح حکمت خالده، مورد توجه قرار گرفته است.^۱ در ایران نیز از یک‌سو برخی کتاب‌های شوان، از جمله، «گوهر و صدف عرفان اسلامی» (۱۳۸۱)، «اسلام و حکمت خالده» (۱۳۸۳)، «کاست‌ها و نژادها» (۱۳۸۸) «منطق و تعالی» (۱۳۸۸) و نیز برخی مقالات او^۲ به فارسی ترجمه شده و از سوی دیگر برخی پایان‌نامه‌های دانشجویی^۳، یا مقالات^۴ به احوال، آثار و آراء شوان اختصاص یافته است. مقالاتی نیز به خصوص در انتقاد^۵ یا دفاع^۶ از نظریه‌ی «وحدت متعالی ادیان»، منتشر شده و یا به معرفی آن پرداخته^۷ یا آن را به طور خلاصه تحلیل و بررسی کرده‌اند.^۸ پژوهش حاضر، از این نظر که گزارش، تحلیل و نقد نظریه‌ی «وحدت متعالی ادیان» را یک‌جا در بر دارد، نوآورانه است.

با عنایت به این که یکی از پیامدهای جهانی شدن، آشنایی هرچه بیشتر پیروان ادیان گوناگون با یکدیگر و آگاهی آنان از آموزه‌ها و اعتقادات دیگر ادیان است، ضرورت و اهمیت دین‌پژوهی تطبیقی و در واقع بررسی اشتراکات و اختلافات ادیان در مبانی اعتقادی، آموزه‌ها و تعالیم، دوچندان شده است. از این رو کشف وجوه اختلاف و اشتراک ادیان و حرکت به سوی وحدتی فراتر از صورت‌ها و قالب‌های ظاهری، یعنی وحدتی حقیقی که نظریه‌ی «وحدت متعالی ادیان» مدعی آن است، می‌تواند زمینه‌ای مناسب برای تقریب واقعی و گفت‌وگوی راستین، و نه صرفاً سیاسی یا مصلحت‌آمیز، میان ادیان را فراهم سازد. لذا این پژوهش علاوه بر اهمیت نظری، می‌تواند فواید عملی نیز در بر داشته باشد. بنابراین هدف کلی این پژوهش، معرفی یکی از دیدگاه‌های مهم در باب نسبت میان ادیان و بررسی مبانی و مفاهیم اساسی در این دیدگاه است. اهداف دیگر این پژوهش را می‌توان اولاً فراهم آوردن زمینه‌ای برای مقایسه‌ی نظریه‌ی «وحدت متعالی ادیان» با دیگر دیدگاه‌های وحدت‌گرایانه در باب ادیان و ثانیاً پیشبرد دین‌پژوهی تطبیقی دانست. زیرا به اعتراف برخی صاحب‌نظران معاصر، کتاب «وحدت متعالی ادیان» شاهکاری بی‌نظیر در موضوع دین‌پژوهی تطبیقی است.^۹

۱. نک به: Nasr, 1991; Cutsinger, 1997; Oldmeadow, 2010.

۲. نک به: نقد و نظر، ش ۱۶-۱۵، تابستان و پاییز ۱۳۷۷؛ عالیخانی، ۱۳۸۴.

۳. از جمله: زمانی، مهدی، ۱۳۷۳. بررسی آثار، احوال و آراء فریتویف شوان، دانشگاه تهران، دانشکده ادبیات و علوم انسانی. ۴. از جمله: ملکیان، ۱۳۸۱، راهی به رهایی، صص ۴۴۵-۴۱۹.

۵. نک به: Bush, 1976. ۶. نک به: Smith, 1976.

۷. نک به: بینای مطلق، محمود، ۱۳۸۵، نظم و راز، صص ۱۵-۵.

۸. نک به: اندیشه دینی، ش ۱۲، پاییز ۱۳۸۳؛ اندیشه نوین دینی، ش ۱۲، بهار ۱۳۸۷.

۹. نک به: Nasr, *The Essential Writings of Frithjof Schuon*, p. 55.

در این نوشتار، پس از مرور زندگی‌نامه و معرفی آثار شوان در فصل اول، مفاهیم اساسی نظریه‌اش را در فصل دوم بررسی نموده‌ایم؛ آن‌گاه در فصل سوم، پس از اشاره به دیدگاه‌های رایج در باب نسبت میان ادیان، با مطالعه‌ی آثار شوان گزارشی از نظریه‌ی «وحدت متعالی ادیان» ارائه داده و دلایل شوان را تبیین کرده‌ایم. در فصل چهارم که مهم‌ترین فصل نوشتار حاضر است، با مراجعه‌ی مکرر به آثار متعدّد شوان و مطالعه و تأمل در آن‌ها به تحلیل مبانی و پیش‌فرض‌های نظریه‌ی «وحدت متعالی ادیان» پرداخته‌ایم. این فصول چهارگانه زمینه را برای طرح نقدها و انتقادات یا پرسش‌های ناظر به نظریه‌ی شوان و پاسخ‌گویی به آن‌ها در فصل پنجم، فراهم آورده است. در فصل ششم که آخرین فصل نوشتار پیش رو است، به طور خلاصه به جمع‌بندی و نتیجه‌گیری پرداخته‌ایم. کوشش بر این بوده است که فصول و بندهای این نوشتار، با دقت و ترتیبی منطقی، تنظیم شده باشد.

در استفاده از ترجمه‌های فارسی، هرچند برخی ترجمه‌ها معتبر و قابل اعتماد به نظر می‌رسید، اما برای اطمینان بیشتر تا آنجا که امکان داشت به اصل منابع مراجعه شده است. از این رو در موارد زیادی، هم به منبع اصلی و هم به ترجمه‌ی فارسی ارجاع داده‌ایم.

اصل این پژوهش به عنوان رساله‌ی دکتری در رشته‌ی فلسفه‌ی دین در تابستان سال ۱۳۹۱ ارائه و از آن دفاع شده است و اکنون با تغییراتی به صورت کتاب منتشر می‌گردد. سامان یافتن این پژوهش میسر نبود مگر در سایه‌ی لطف الهی و با همفکری و همکاری عزیزانی که سپاسگزاری از ایشان وظیفه‌ی نگارنده است:

جناب آقای دکتر سعید بینای مطلق و جناب آقای دکتر ابوالفضل محمودی به عنوان استادان راهنما در طول پژوهش همراه بودند و از نظرات محققانه‌ی ایشان بهره‌مند شدم. جناب آقای دکتر مسعود صادقی نیز به عنوان استاد مشاور، نگارنده را مرهون لطف خویش ساختند. از جناب آقای دکتر محمود بینای مطلق که بیشتر آثار شوان را در اختیارم نهادند و از مقالات ایشان نیز سود جستیم، قدردانی می‌کنم.

در ارائه‌ی طرح پیشنهادی و سازمان‌دهی اولیه‌ی پژوهش، از اندیشه و نظر محققانه‌ی جناب استاد مصطفی ملکیان بهره‌مند شدم. از ایشان سپاسگزارم و سلامتی‌شان را از درگاه ایزد متان خواهانم. همچنین از استاد ارجمند جناب آقای اصغر طاهرزاده سپاسگزارم که سال‌ها پیش مرا با مکتب و منظر سنت‌گرایی آشنا ساخت و در این پژوهش نیز از اندیشه و دقت نظر ایشان بهره بردم.